

Richard E. Amacher and Victor Lange, eds.: *New Perspectives in German Literary Criticism. A Collection of Essays* Princeton, New Jersey, 1979. Princeton University Press, 480.

Ez a könyv szemelvényeket tartalmaz a müncheni Fink Verlagnál kiadott Poetik und Hermeneutik sorozat 5 kötetéből. A válogatást a konstanzi egyetem négy tanszékvezetője készítette. Az anyag annak a hat összejövételnek eredménye, melyet 1963–1972 között tartottak, jobbára az említett egyetemen. Egy–két amerikai, illetve francia tudóst leszámítva, a résztvevők többsége német kutató volt, kiknek szemlélete a befogadasesztetikával hozható összefüggésbe. Victor Lange a bevezetésben előbb ennek az irányzatnak előzményeit vázolja – Benjaminra, Heideggerre és Gadamerre hivatkozva, kiknek fölfogásában döntő szerepet játszott minden ismeret időbelisége –, majd a konstanzi összejövetelek eredményeit méltatja. Mintegy 20 lapnyi szövege nem árul el különösebb mélységet, legföljebb egy–két végkövetkeztetését mondhatjuk hasznosnak. Leszögezi, hogy a történetírást is befolyásolják esztétikai kategóriák, sőt ezek a műlra vonatkozó igazság jellegét is meghatározzák. A tárgyilagosságot hamis ábrándnak nevezi, mely voltaképp a normatív idealizmus megnyilvánulása.

Maguk a tanulmányok a válogatás alapjául szolgáló kötetek sorrendjében követik egymást. Három értekezés foglalkozik az utánzás mibenlétével. Herbert Dieckmann a XVIII. századi francia esztétikusok tevékenységét értékelve mutatja be, miként tárgult az utánzás szempontjából értékelhető valóság köre. Wolfgang Iser a *Waverley*ben kifejeződő fölfogás újszerűségét elemzi. Egyszerre tekint vissza és előre: Scottnál a valószerűségnek már nem előírások, de a történeti hitelesség a föltétele; ám ennek a vívmánynak ára is van, hiszen tétlenségre kárhozhatja az olvasót – amint azt már a következő nemzedék nagy írója, Stendhal is megjegyezte. Az utánzandó valóság tehát történetileg változó fogalom. Hans Blumenberg ugyanezt a tételt szemlélteti. Megítélése szerint a XIX. századi regények többségében benne rejlik a hallgatólagoz föltevés, hogy a valóság a közvetlen, azonnali bizonyíték alapföltevéletől függ, vagyis azzal egyenértékű, amit az egyén nem képes irányítani. Utánzása olyan összefüggérendszer megteremtését igényli, melyben idő- és térbeli vonalszerűség érvényesül.

A lírával, mint a modernség megtestesítőjével foglalkozó értekezések lényegesen lazábban kap-

csoolódnak akár a befogadasesztétika kérdésköréhez, akár egymáshoz. Dieter Henrich a mai művészetnek és Hegel esztétikai hagyományának a viszonyát taglalja. Úgy véli, hogy a jelenkor művészetbölcseletét egyfelől a Marxhoz kapcsolódó Lukács és Benjamin, másrészt Heidegger befolyásolja. Ez az állítás vitatható ugyan, de korántsem tarthatatlan. Azt a tételt viszont már bizonyítania kellene a szerzőnek, hogy mindkét általa megkülönböztetett irányzat Hegel örököse, amennyiben képviselői egységesebb világot föltáró művészet jövőjében hisznek. Igaz, Lukács, sőt talán Benjamin esetében is igazolható lenne ilyen föltevés, az ellenben már legalábbis kérdéses, mennyiben foglalkoztatta hasonló eszmény Heideggert.

A többi három líraelméleti fejtegetés közül csak M. H. Abrams szövegében fedezhető fel hasonló elméleti vonatkozás. Ezúttal a romantika és a szimbolizmus viszonya áll figyelme középpontjában. Meggyőzően sikerül bebizonyítania, hogy Coleridge még ember és természet összhangjának újratemtését kereste, Baudelaire azonban már a megromlott természettel szembeállítandó művészet eszményét vallotta, s utódai – Mallarmétól Joyce-ig – az ő szellemében beszéltek önmagába zárt műalkotásról. Csupán annak gyanúja merülhet föl az olvasóban, hogy a szerző részint túlzottan egyszerűsít – amidőn a romantikát Coleridge-dzsal azonosítja, nem gondolván arra, hogy Friedrich Schlegel a későbbiekre előre vetítő módon szólt a műalkotás szigorú megmunkáltságáról –, részint túlfuttatja gondolatmenetét, s nem vesz tudomást arról, hogy a szerves forma eszményét még akkor is átvették a szimbolista a romantikusoktól, ha közben átértékelték magának a természetnek a fogalmát.

Az eddig említett két esztétikatörténeti vizsgálathoz nem sok köze van Wolf-Dieter Stempel elemzésének, amelyet Mallarmé *A la nue accablante* kezdetű szonettjéről készített. Noha világos érveléssel igazolja, hogy Mallarmé homályosságai jórészt a mondattani eltávolításból, megfordításból és tömörítésből erednek, fölvethető a kérdés, miért kellett szövegét éppen ebben a tanulmánykötetben közölni. Ugyanez a kifogás még inkább fölhozható Apollinaire *Arbre* című versének azzal a csoportos szövegeértelmezésével szemben, amelyet Hans Robert Jauss irányított. Két következtetést is meg lehet kockáztatni: a befogadasesztétika kezdeményezője inkább ért az elvek megfogalmazásához, mint a szövegmagyarázat gyakorlatához, és az is valószínű, hogy a csoportos elemzésből szükségszerűen hiányzik a

világos gondolatmenet, a különböző olvasók megjegyzései gyakran szerteágaznak, és így bajosan adhatnak alapot végkövetkeztetéshez.

Sokkal egységesebb a kötet III. része, mely a művészet határainak kitágulását hangsúlyozza. Reinhard Koselleck a történetírás és a művészet változásának párhuzamait akarja fölismertetni olvasójával. Archenholtz szerinte azért használja magyarázó elvként a véletlent *Geschichte des Siebenjährigen Krieges* (1791) című művében, mert még a keresztény humanista hagyomány alapján, a természet részeként értelmezi a történelmet. Wolfgang Preisendanz Heine újságcikkeiről mutatja ki, hogy bennük ugyanúgy az önrónikus viszonylagosság a rendezőelv, mint a költő verseiben. Odo Marquard a szépség kultuszának Hegel óta megfigyelhető hanyatlásával, valamint a korábban szerves egységnek hitt természet zűrzavarával, a tudattalan fölfedezésével, Max Imdahl pedig a nem művészen rejlő esztétikai értékek fölfedezésével magyarázza az ellenművészet térhódítását. Ez a III. rész tehát szorosan kapcsolódik az I-höz, hiszen a művészileg értékelhető valóság fogalmának történeti változékony-ságát bizonyítja. Ami ma ellenművészetnek számít, holnap már az elfogadott kánon része – így összegezzhető a szerzők alapföltevése.

A IV. rész tanulmányai a mítosznak és a modern irodalomnak a kapcsolatáról szólnak. Az itt olvasható szövegekben ismét kevesebb az elméleti vonatkozás, ami újfent a kötet egységének rovására írható. Manfred Fuhrmann a tematikus iskola régebbi hagyományát követi, amikor típusokat különböztet meg ókori görög tragédiák XX. századi átírásai között. Jurij Striedternek Majakovszkij korai verseiről írott tanulmánya önmagában véve azért tanulságosabb, mert választ ad arra a kérdésre, miként emelte ki a futurista költő Krisztus alakját a Szentháromságból. A magyar olvasónak óhatatlanul eszébe kell jutnia, hogy Kassák, sőt már Petőfi is hasonló módon világsította a keresztény hagyományt. Irodalomtörténeti érdekességén kívül azonban kizárólag Wolfgang Iser értekezése nyit nagyobb távlatot. Ugyan egyetlen műből, az *Ulysses*-ből indul ki, a mitikus szerkezetekre visszautaló és azt megtagadó szövegrészek elemzését azonban annak vizsgálatával párosítja, hogyan válogatja ki az olvasó a szövegből az előföltevéseit támogató

részeket, és miként hagyja figyelmen kívül mind-azt, amit nem tud hasznosítani a maga számára.

Sikerül-e a befejező résznek azt a benyomást kelteni, hogy végül is tanulságokhoz elvezető kötetet olvastunk végig? Erre a kérdésre nem könnyű felelni. Az V. rész három tanulmánya közül az első újból önértéke miatt figyelemreméltó. Karl Heinz Stierle egy műfaj meghatározására vállalkozik. A törvénykönyv rendszerező szövegétől, az eset pragmatikai beszédműveletétől a rövid történet költői beszédművelete felé haladásként értelmezi a példázatot. René Wellek témájánál fogva már inkább közel járna ahhoz, hogy lezárja a kötetben fölvetett elméleti kérdéseket, hiszen az irodalomtörténet mibenlétéről értekezik. Szövege azonban – más öregebbkori tanulmányaihoz hasonlóan – inkább nevezhető hamis álláspontok cáfolatának, mint saját föl-fogás kifejezésének. Az utolsó bekezdésben egyenesen bevallja kudarcát: elismeri, hogy kritikátörténetéből hiányzik a központi rendezőelv.

A kötetet záró Hans Robert Jauss az irodalomtörténetnek e kiüresedett értelmezését próbálja új eszménnyel fölváltani. Droysennak Rankéval szemben fölhozott ellenérveire hivatkozik: a régi irodalomtörténészek a befejezett folyamatok ábrándjában hittek, egyetlen kezdetet és végleges befejezést tulajdonítottak a történelemnek, örökéletű remekművekben gondolkodtak és időtlen nézőponttal ruházták fel a történetírókat. E két utóbbi balhiedelmet Jauss a klasszicizmus és a platonizmus örökségével hozza kapcsolatba. Mit állít e megcáfolt tételek helyébe? A terelés, a közlés és a befogadás történeti szerepéből kiinduló irodalomtörténet eszményét. Programját nyilvánvalóan érdemes lenne megvalósítani, de ennek a kötetnek az anyaga még kevés fogódzót ad ehhez a vállalkozáshoz, és tudomásuk szerint eddig még nem sok kísérlet akadt, mely módszertanilag lényegében újat hozott volna az összehasonlító irodalomtudomány pozitívista iskolája által lejárattott utóélet-kutatáshoz képest. Talán nem egészen indokolatlanul vagyunk azon a véleményen: ideje, hogy a befogadésesztétika túljusson az elvek megfogalmazásán, és valóban átalakítsa a műértelmezés gyakorlatát.

Szegedy-Maszák Mihály